

Язык. Сознание. Культура. Сборник статей / Под редакцией
Н. В. Уфимцевой, Т. Н. Ушаковой. Москва, Калуга: ИП Кошелев А. Б.
(Издательство «Эйдос»), 2005. 400 с.

Зборник чланака **Језик. Свест. Култура** представља резултат рада сталног семинара при одељењу психолингвистике Института за лингвистику Руске академије наука. Овај семинар постоји већ једанаест година и бави се питањима из области језичке свести, а у њему учествују психолози, психолингвисти, филозофи, лингвокултуролози и стручњаци за патологију дечјег говора. Радови представљају, у ствари, неку врсту извештаја широј лингвистичкој и психолошкој публици о пројектима у којима аутори учествују.

Велики број чланака базиран је на материјалу бројних асоцијативних речника словенских језика који су се појавили у последње време, јер се сматра да се на основу њега може добити најпотпунија слика језичке свести савремених говорника, другачије тешко доступна истраживању. У Зборнику су представљени радови посвећени фундаменталним теоријским проблемима језика као средства комуникације (овде посебно издвајамо чланак Т. Н. Ушакове, којем ћемо касније посветити нешто више пажње), а значајно је да многи од њих, судећи по по садржају, а и коментарима самих аутора, представљају почетак дугорочнијих истраживања језика претежно са когнитивног аспекта.

Зборник садржи тридесет пет радова, предговор једне од уредника, Н. В. Уфимцеве, и информације о ауторима. Подељен је у четири целине: *Језик, свест, култура — проблеми теорије, Онтогенеза језичке свести: норма и психологија, Етнокултурна истраживања језичке свести и Тексти и језичка свест*.

Чланак Т. Н. Ушакове „*Структура језика и организација говорног процеса*“ (7–19) представља изузетно интересантан, и, чини се, успешан корак ка решавању основног проблема психолингвистике — односа мишљења и његове спољашње манифестације. Ушакова даје хипотетички модел — схему језичког механизма у коју су укључени

језички блок са својим елементима, и, преко кумулативно-иницирајућег блока, когнитивни блок у који улазе образовање говорника, интелектуалне операције и репрезентативне структуре које су условљене непосредним утицајем спољашњег света — окружења. Проблем на који начин мозак као физички орган може да оперише феноменима субјективног плана, на пример субјективношћу и разумевањем, Ушакова решава укључивањем фактора чији су елементи интелектуално и емоционално стање индивидуе у моменту упознавања са датом речи. Аутор механизам актуелног именована, који се састоји од менталне компоненте и лексикона говорника, представља као усклађивање тренутних *'актјова свестји'* (сликовних, појмовних, вербалних) и семантичке структуре речи, у којој се дуго чува меморија о ранијим *'актјовима свестји'* и другим усвојеним утисцима у вези са датом речи, тако да се, када се они ускладе, дешава збрајање њихове активности, што изазива актуализацију целокупне структуре логогена, укључујући звучаче и друге компоненте које одговарају актуелном мисаоном процесу. На тај начин се мисао материјализује. Сам чин актуелног именована је први корак у вербализацији. За њим следе други говорни процеси којима се изражавају односи међу објектима, њихова карактеристика итд.

Значајно место у језичком механизму заузимају процеси репродуктивног карактера, што потврђују и подаци асоцијативних речника који указују на постојање стандардног начина повезивања лексема. Издвајање логогена именице, на пример, изазива активирање одговарајућег поља у асоцијативно-вербалној мрежи, које се може састојати из различитих других на одређени начин са њим повезаних лексема (синонима, антонима, хомофона), вербалних клишеа, конструкција итд. Да би се изразила актуелна интенција која је још неоформљена, најпре се мора *'лутати'* по асоцијативно-вербалној мрежи, а онда се у финалној етапи формулисања мисли издвојене лексичке јединице у складу са граматичким правилима повезују у синтаксичке структуре. У процесу вербализације заједно делују фактор интелекта и језичког механизма, што аутор представља као *'ишрагање интелекта за речју у складу са смислом и йолазном намером, йри чему говор и језик нуде сйектјар йосјјојећих, унайред сйремљених номинација.'* Продуктивност у смислу стварања нове мисли, новог виђења стварности, је прерогатив интелекта. Језички механизам обезбеђује поље језичких могућности, а интелект их бира у складу са интенцијом, комуникативном ситуацијом, естетским осећањем и другим критеријумима.

Проблемима сличне природе (односу између мишљења и говорења) су посвећени и радови Е. Ф. Тарасова (*Генерисање говора: ве-*

лики програм: 32–42), и И. В. Корољове (*Психолингвистички механизми разумевања говора код глувих након кохлеарне имплантације*: 43–60), која је установила постојање психолингвистичких и когнитивних механизма при поновном успостављању разумевања говора пацијената који су изгубили слух у каснијим периодима живота.

Експерименти И. А. Стернина (*Функционална комјоненџа значења речи у језичкој свесџи*: 70–83) су били усмерени на утврђивање односа између стилске и функционалне компоненте значења са аспекта савремених говорника. Резултати указују на постојање стилске диференцијације лексике која је једноставнија од традиционално прихваћеног и у речницима коришћеног система обележавања лексема и своди се на три члана: *књижевно*, *разговорно* и *ненормативно*, што би могло да има утицаја на будући рад лексикографа.

Когнитивни модел истраживања индивидуалног значења речи је предмет рада И. А. Бубнове и А. П. Клименко (84–93), које су експериментално утврдиле постојање зависности когнитивне структуре од општег интелектуалног нивоа испитаника.

У другом делу Зборника, *Онџогенеза језичке свесџи: норма и џаџиологија*, централно место заузима чланак С. С. Белове *Инџенционалне џојаве у раној фази развоја говора* (99–109), у којем су приказани резултати праћења развоја детета у првих двадесет месеци живота. Покушај да се укаже на могућност дијагностиковања аномалија у развоју говора код деце у најранијем узрасту, као и сугестије за профилаксу код постојања фактора ризика за говорну патологију су дати у раду А. В. Бељакова и Л. И. Бељакове (110–117), а М. Н. Коваљова пише о говорној активности деце у нижим разредима основне школе и о психолошким условима за њен развој (125–135). Исти узраст деце је предмет истраживања Н. А. Лемјаскине (153–164), која је анализирала обимни материјал добијен методом субјективне дефиниције и описала неке од комуникативних категорија у свести испитаника овог узраста (комуникација, љубазност), а дала је и опис комуникативног идеала у виђењу испитаника овог узраста. В. Е. Гољдин се бави типологијом узрасне динамике асоцијативних поља представљених у *Асоцијативном речнику ученика Сарџова и Сарџовске области* (165–173), а исти материјал користе и А. В. Кленова која пише о томе како испитаници изражавају оцену (183–192), и Т. С. Колбинева у анализи случајева када они нису реаговали на стимулус (193–197).

А. П. Сдобнова пише о развоју индивидуалног тезауруса (174–182) користећи резултате експеримента спровођеног користећи исте вербалне стимулусе на испитанику у три наврата, док је рад А. В. Федченко посвећен променама у асоцијативном пољу речи *љубав* у је-

зичкој свести руских и америчких адолесцената (198–204) прелаз према трећем поглављу, *Етнокултурна исцртавања језичке свести*.

Веома занимљив рад Н. В. Уфимцеве *Археологија језичке свести: први резултати* (205–216) је заснован на материјалу *Руског асоцијативног речника* и резултата реконструкције језичке свести говорника из XI и XII века, коју је сачинила Т. И. Вендина на основу *Словенског речника*. Уфимцева посматра развој и промену, односно постојаност, система вредности у руском народу. Према аутору, централни појмови у језичкој свести говорника су били и остали *човек, колектив, станиште, рад*, појмови из сфере менталне активности (*мисли, размисли*), комуникација (*реч, говори*), *власт* и *носиоци власти* (са врло интересантним разликама у схватањима предака и савременика).

И. Ју. Марковина и Т. А. Васиљченко пишу о културној константи *свој-туђ* на аксиолошкој оси модела света и анализирају елементе вербалног и невербалног аспекта „туђе“ културе (у овом случају енглеске, према „својој“, руској) који изазивају реакцију неразумевања, неслагања или одбијања — тзв. етнопсихолингвистичке лакуне (217–229). О „свом“ међу „својима“ пише и О. В. Баљасникова (298–307), која у анализи користи материјал *Руског асоцијативног речника* и савремене периодике. Сличности и разлике у језичкој свести словенских народа (руског, белоруског, украјинског и бугарског) на основу материјала *Словенског асоцијативног речника* истражују Н. В. Сабуркина и А. Г. Сонин (230–245), идеју хронотопа и структуру руске језичке свести на материјалу *Руског асоцијативног речника*, као њеном најпотпунијем моделу, представља Н. С. Сергиева (246–256), а Н. Л. Чулкина пише о стереотипима социјалних улога у језичкој свести руских говорника, и прати њихов развој у последњим деценијама 20. века (257–269).

Детаљан опис начина на који су се користила средства информационе технологије приликом обраде података за израду асоцијативних речника руског, белоруског, бугарског, украјинског, шпанског, казахског и немачког језика даје Г. А. Черкасова (308–318), а рад Ју. Н. Филиповича је посвећен истој теми: употреби информационе технологије при изради *Лингвокултурног тезауруса руског језика* (319–334).

Последњи, четврти део Зборника под називом *Текст и језичка свест* чини шест чланака. Ју. А. Сорокин се бави питањем „*иресинга антиројоморфизма*“ у организацији текста (335–340), а И. Г. Овчиникова пише о когнитивном статусу категорије таксиса (377–385). Велики део ове целине чине радови који се баве контент-анализом. Кон-

тент-анализа аутобиографског текста као средство у психодијагностици у поређењу са тестом личности је предмет рада Г. Ју. Малкове и Н. А. Алмаева (341–352), а анализом исказа емиграната без посла у Немачкој се бави Н. Б. Михајлова (353–364). Тематске центрације у исказима особа у процесу развода брака или већ разведених истражује Н. В. Гришунина (365–376). Поглавље завршава чланак Е. В. Харченко и Е. В. Бабкине *Посредан међусобни утицај [језика] професионалаца и нејпрофесионалаца (лаика)* који се бави анализом упутстава за употребу медицинских препарата.

Зборник *Језик. Свест. Култура* на најбољи начин показује потребу мултидисциплинарних истраживања сложеног феномена као што је језик, који је, видели смо, у неким радовима објекат, у неким средство, а у неким циљ истраживања. Широк дијапазон тема којима се аутори баве има заједнички циљ: покушати да се открије и покаже начин на који људи, креирајући и користећи језик, виде свет око себе и своје место у њему. Сигурни смо да ће и наши лингвисти у неким од овде представљених радова пронаћи подстицај за слична истраживања у српском језику, која би увећала наш допринос свеопштем старању бројних стручњака да на успешан начин објасне везу између мишљења и његове спољне манифестације — језика.

Нови Сад

Марија Стефановић